

KONGL. MAJ:TS BEFALLNINGSHAFVANDES

uti

U p s a l a L ä n

till

KONGL. MAJ:T

i underdånighet afgifne

F E M Å R S - B E R Ä T T E L S E

för åren 1843, 1844, 1845, 1846 och 1847.

STOCKHOLM, 1850.

P. A. NORSTEDT & SÖNER,

Kongl. Boktryckare.

INLEDNING TILL

Kongl. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1817/1821-1851/55.

Kungl. Maj:ts överståthållares i Stockholms stad och Kungl. Maj:ts befallningshavandes i Sveriges län till Kungl. Maj:t femårsberättelser. Vissa femårsperioder finns även tabellbilagor.

Berättelserna innehåller följande avdelningar:

- Länets allmänna beskaffenhet
- Innevånare
- Näringar
- Politisk författning
- Städer

Efterföljare:

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetad och utgivet av Statistiska centralbyrån. – Stockholm, 1863-1912. Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes uti Upsala Län till Kongl. Maj:t i underdånighet afgifne Femårs-berättelse för åren 1843, 1844, 1845, 1846 och 1847.

Digitaliserad av Statistiska centralbyrån (SCB) 2010.

Vid digitaliseringen har en innehållsförteckning skapats och lags till.

KONGL. MAJ:TS BEFALLNINGSHAFVANDES

uti

U p s a l a L ä n

till

KONGL. MAJ:T

i underdånighet afgifne

F E M Å R S - B E R Ä T T E L S E

för åren 1843, 1844, 1845, 1846 och 1847.

STOCKHOLM, 1850.

P. A. NORSTEDT & SÖNER,

Kongl. Boktryckare.

INNEHÅLL

Underdånig berättelse

	Sid.
§. 1. Länets allmänna beskaffenhet.....	4.
§. 2. Invånare.....	5.
Mantalskrifna.....	5.
Mantalsfria.....	5.
§. 3. Näringar.....	7.
Jordbruk.....	7.
Ängs- och Ladugårds-skötseln.....	8.
Skogar.....	9.
Bergsrörelse.....	11.
Tackjerns-tillverkningen.....	13.
Stångjerns-tillverkningen.....	13.
Jernmanufaktur-tillverkningen.....	13.
En jern-gjuteri-anläggning.....	13.
Öfriga landtmanna-näringar.....	14.
Handeln å landet.....	14.
§. 4. Politisk författning.....	15.
Jordboks-förändringarne.....	15.
Stats-bidragen.....	16.
Fattigvårds-underhållet.....	16.
Kyrko-, prestgårds- och tingshus-byggnader, skallgång, broars underhåll m. m.....	17.
Staden Upsala.....	19.
Allmänna bildningen.....	19.
Staden Enköping.....	21.
Allmänna bildningen.....	21.

Tabellbilaga

Tabell för Landet inom Upsala Län, för åren 1843-1847
Tabell för Städerna inom Upsala Län, för åren 1843-1847
Sammandrag öfver Upsala Läns Markegångs-Taxor

Underdånig Berättelse om tillståndet i statistiskt och ekonomiskt hänseende inom Upsala län för åren 1843, 1844, 1845, 1846 och 1847.

§. 1.

Länets allmänna beskaffenhet.

omförmäld i de åren 1822 och 1828 afgifna underdåniga Femårs-berättelser, har icke undergått annan förändring än den, som åtgärderne till landets förbättrade odling medfört. Af dessa företag äro utdikningen af *Bälinge mossar*, *Söder-Wissjö mosse*, *Bo- och Gallerå-sjöarne*, träsket *Blackfjärden*, *Sandby-sjön*, *Slangviksdalen*, *Granebergs* och *Hallarby sjöar*, beredandet af utlopp för *Slada-ån* och sänkning af *sjön Tämnaaren*, i underdånighet uppgifna uti min för nästföretgånga quinquennium den 30 December 1845 aflättna berättelse, hvarvid nu endast bör tilläggas, att bland dessa stora arbeten, som afsågo en landvinning af vid pass Tjuguet Tusen tunnland, mer och mindre vattendränkt och frostalstrande jord, äro en del fullbordade, en annan del ännu i verket, och det sistnämnde, eller *sjön Tämnaarens* sänkning, öfvergifvet af delägarne, i anseende till förespeglad våda för nedanliggande flera jernbruk och qvarnar. Under de fem år, denna berättelse omfattar, äro nedannämnda allmänna arbeten började, nämligen:

1:o Uppmuddring af *Örsunds å*, i gränsen emellan *Lagunda* och *Hagunda härad*, från dess utlopp i *Mälaren* till en ny anlagd hamnplats, vid pass tre åttiondedels mil, hvarigenom denna igenvallade vattuled blifvit segelbar för åtta fot djupgående fartyg;

2:o Sänkning af *Wendels-sjön* till befordrande af vårvattnets friare aflopp;

3:o Sänkning af *sjön Wiggan* i *Tierps socken*;

4:o sänkning af Tösjön i samma socken;

5:o Utdikning af det så kallade Säfsta-kärret i Husby Sjutolfts socken.

Upprensningen af Örsunds å är fullbordad med ett af Eders Kongl. Maj:t i nåder beviljad statsanslag af Elfva tusen R:dr Banko. Wendels-sjöns sänkning, hvartill Eders Kongl. Maj:t nådigst behagat anslå Ett tusen sexhundra fyra R:dr banko, är likaledes verkställd. Sänkningarne af Wiggan och Tösjön, med nådigt understöd af tillsammans Sjutusen R:dr banko, äro under arbete, likasom Säfsta-kärrets utdikning, hvartill ett lån af Sjuhundra R:dr banko är i nåder beviljad; och beräknas en förut fördränt och frostalstrande jordrymd af vid pass Sex tusen fyrahundra två tunnland derigenom kunna försättas i fruktbarande skick.

Emellan Grans och Tibble gästgifvaregårdar är ny landsväg, till en längd af vid pass trefjerdedels mil, åren 1845 och 1846 anlagd af Håbo och Bro häradsbodar, med understöd af det statsanslag, stort Tretton tusen R:dr banko, som Eders Kongl. Maj:t i nåder dertill beviljat. Genom denna vägförändring undvikas flera backar och deribland en ganska svår. Den nya vägen framlöper utmed Mälarens strand, genom en behaglig och numera jemnad trakt, der dock betydliga naturhinder måst bekämpas. Äfvenså är en ny landsväg, till en längd af en fjerdedels mil, året 1846 anlagd från Tibble gästgifvaregård till den så kallade Ryssgrafven i Bro härad, hvarigenom särdeles svåra backar blifvit undvikna, och hvartill ett statsanslag af Tolf tusen R:dr banko erhållits. Såsom inverkan på landets industri och välstånd, samt derigenom äfven på landets allmänna beskaffenhet, torde så väl dessa vägförändringar böra här i underdanighet omförmälas, som ock, i sammanhang dermed, erinras, att Eders Kongl. Maj:t i nåder behagat med ett sammanräknadt anslagsbelopp af Tolf tusen sexhundra R:dr banko understödja de af inbyggarna i Bro, Håbo, Trögds, Åsunda och Ulleråkers härader verkställda arbeten, hvarigenom flera mindre, men dock hindrande och besvärliga, backar å allmänna landsvägarne blifvit borttagna eller omringgångna, äfvensom ock att statsmedel blifvit anvisade, dels till förberedande undersökningar angående den ovanligt svåra, så kallade Dahlkarls-backens omläggning i Bro härad, samt nödiga vattenaftappnings-arbeten inom Ulleråkers, Hagunda, Lagunda och Olands härader, dels ock till macadamisering af landsvägarne närmast omkring Upsala, samt uppförande af en så kallad stagbro af jern öfver Fyrisån härstades. Härfürutan äro ock flera betydliga arbetsföretag beredda, men hvilka, i saknad af statsanslag dertill, icke kunna verkställas, nämligen fördjupning af Olands å, som skadar genom öfversvämningar; upprensning m. m. af en alloppskanal från Trögds härad till Mälaren; sänkning af Wettesta sjö; fördjupning af vattendragen från Järlåsa socken genom Ålands, Tibble, Wänge och Läby socknar till Mälaren, m. m.

Under kronobetjenings tillsyn hafva, under dessa fem år, tillsammans Åtta tusen åttahundra sextionio karldagsverken blifvit använda på åars och mindre vattudrags upprensning, till underdånig åttlydnad af Kongl. kungörelsen den 22 December 1822, äfvensom ock de på Stats-kassans bekostnad i segelbart skick återförsatta segelleder till städerne Upsala och Enköping blifvit, med de dertill af den förbättrade trafiken lemnade medel, behörigen underhållna. För att minska den starka strömmen vid inträffande vår- och höstfloder, har, vid Almare-Stäket, ett bräddflopp blifvit upptaget och en bro deröfver uppförd, hvarjemte sprängning af en berghäll under vattnet i Ericsund blifvit verkställd, hvartill erhållits Åtta tusen Riksdaler banko statsanslag och af de trafikerande tillskjutits Fem tusen sjuhundra Riksdaler banko.

Landets allmänna beskaffenhet kan äfvenledes, med skäl, sägas vara förbättrad, så väl genom många och betydliga nyodlingar, som genom plantering af en större mängd fruktträd och vilda löfträd, som länets Landthushållnings-sällskap dels skänkt åt obemedlade invånare på slättbyggheden, och dels framkallat genom utfästade belöningar.

§. 2.

Invånare.

Vid 1842 års slut var länets hela folkmängd, enligt mantalslängderna, 84,968 personer. Vid slutet af år 1847 utgjordes den deremot af

Mantalskrifna

Mankön	21,143.	
Qvinnkön	24,784.	45,927.

Mantalsfria

Mankön	19,334.	
Qvinnkön	20,977.	40,311.

Tillsammans således 86,238.

eller en liten tillväxt med 1270 personer.

Åkerbruket under sommaren, körslor vintertiden och malmbrytning, kalkbränning samt bergsbruk i nordliga delen af länet, upptaga en stor del af allmogens tid; men omtanka, arbetshåg och ihärdighet samt någon större industriel förmåga saknas hos

många; och i afseende på ängs- och boskapsskötseln återstår ännu mycket i förbättringsväg att önska. Det torde också icke böra väntas, att länets Landthushållnings-sällskaps lilliga och nitfulla bemödanden i denna riktning skola förr, än efter ännu flera år, bära önskade frukter i större mängd, än som visat sig. I naturlig följd af detta hushållnings-system vacklar jordbrukarens ställning med sädesskördarnes ojemna och ovissa resultat. Hos några få af denna medborgare-klass finnes något solidare välstånd. I allmänhet har dock länets allmoge, nu, sin jemna bergning; men under missväxtåren 1844 och 1845, som föregingos af en rätt svag skörd år 1843, saknades denna, till den grad, att hade icke Eders Kongl. Maj:t med nådigt låneanslag af en sammanräknad summa stor Trehundra tusen Riksdaler banko, jemte nådigt understöd af Femton tusen riksdaler banko, utan återbetalningsskyldighet, och den offentligen påkallade allmänna välgörenheten med gåfvor, som, tillhoparåkade, utgjorde ett belopp af Femtioåtta tusen Niohundra femtiofem Riksdaler, trettio tre skillingar, fyra runstycken banko, jemte Åttahundra nitton tunnor, elfva kappar spanmål, kommit länets invånare till hjälp och undsättning, hvaraf omkring trettio tusen personer voro i verkligt behof, så hade säkerligen flera tusen omkommit af hunger, fastän stora summor, så väl af Eders Kongl. Maj:t, som af länets bemedlade och välgörande possessionater, blefvo anvisade till arbetsförtjenst åt behöfvande, uti väg- och bro-byggnader, odlings-företag m. m. — Året 1844 ingick nämligen med den mest lofvande vår, och utsigten på en rik skörd var, ännu vid midsommartiden, den vackraste som man kunde önska; men ett derefter, nästan utan afbrott, ända till vintern fortfarande regn, förstörde sädesgrödan redan under dess växt, hindrade dess inbergning på många ställen, ända intill dess att vintern så tagit öfverhand, att på marken kunde köras med lassade vagnar, och hindrade höskörden, så att ängarna till en stor del blefvo oslagna och fodertillgångar för hemkreaturen saknades. Det näst påföljda året utmärkte sig åter af en lika så utomordentlig torka, hvartill ännu kom, att det bruk och utsäde, som år 1844 bort förbereda 1845 års skörd, dels omöjligen kunde göras ändamålsenligt, och dels var otjenligt, hvarföre ock en kvantitet af tillsammans Elfva tusen fyrahundradetjugufem tunnor, tjugunio kappar råg, korn och hafra, samt Tre tusen åttahundratio tunnor, fjorton kappar potates, under hösten och vintern till 1845, blef af mig till länet anskaffad och utdelad i smärre partier; men desse och dylika åtgärder, för hvilkas vidtagande jag, pligtenligt, använde all tid och omtanka, kunde dock icke helt och hållet utestänga en nöd, svårare är den här, i mannaminne, uppenbarat sig. Åren 1846 och 1847 blef deremot landet välsignadt, icke blott med goda, utan äfven med välbetalda skördar. Landtmannens nedslagna arbetskraft och mod hafva åter rest sig. Af de statsmedel Eders Kongl. Maj:t nådigst försträckt länet såsom

undsättningslån i och för de allmänna missväxterna, äro redan Tvåhundra tjugu tusen åtta hundra sextioen R:dr, fyratjotvå skillingar, tio runst. banko återbetalda och det förgångna lidandet är en aflägsnad och skingrad storm-il, som, man bör hoppas det, skulle uppmåna till större varsamhet, drift och omtanka i den enskilda ekonomien, fastän så allmänna och så svårt pröfvande missöden, som de nyssnämnda, hvilka hade sin grund i våldsamt störda naturförhållanden, omöjliggen kunna alldeles afvärjas genom menniskoåtgärder.

Med skäl kan icke klagan föras öfver bristande laglydnad. Grofva brott inträffa sällan. Smärre tjufnader, föröfvade af personer inom arbetsklassen, som nödgats sakna den för människan outhärliga grundliga *uppföstran i hemmet under de späda åren*, och följaktligen icke äga rotfasta grundsatser i det rätta och sanna, äro de oftast förekommande brotten, hvilkas antal likväl, ökad af nöden under de här ofvannämnda, utomordentligt svåra, missväxtåren 1844 och 1845, sedan ganska mycket minskats. Äfven dryckenskapslasten förmärkes på åtskilliga trakter vara i aftagande, oaktadt den, i alltför beklagligt hög grad, gynnas af vinningslystnaden och egennyttan.

Tjänstehjonens löner äro höga och betungande. I vissa trakter af länet uppgår en fullgiltig bonddrängs lön till femtio à sextio R:dr banko och en pigas till tjugu à tjugufem R:dr, samma mynt, utom kost m. m. Lättsinnighet och njutningsbegär hos denna arbetsklass öfverklagas. — Å landet betalas ett karlsdagsverke sommartiden med trettio två skillingar banko och ett qvinnodagsverke med hälften deraf: dock i vissa trakter med något lägre belopp.

§. 3.

Näringar.

Jordbruk. Allmogen behåller ännu det uråldriga tvåskiftes- eller trädes-bruket, det vill säga, att den ena hälften af åkern hvilar i ett år och trädes samt dikas, hvaremot den andra är besädd, ungefär till tjugufyra femtiotvådelar med råg, tjugufem femtiotvådelar med korn och tre femtiotvådelar med hvetet. På den svagare sand- och moblandade jorden säs dock mera råg, jemte blandsäd och hafra, men mindre korn, hvaremot hvetet der måste utelemnas. Lera, blandad med sandmylla och klapper, är dock den i länet allmännast rådande jorden. Af ståndspersoner säs nu mera hvetet än förr, och äfven vår-hvetet har kommit i bruket hos dessa. En liten särskildt inhägnad del af allmogens trädesåker upptager ärter, rofvor, bönor, klöf-

ver, (som börjar att mer och mer vinna bifall), samt potates, hvilken växt allmogen ock odlar i sina täpper och små trädgårdar. På nyplöjen utsås hafra och något vicker samt lin; detta dock nästan endast i länets norra socknar. Hampa och humla odlas allt mindre och mindre. Trädgårdsskötseln synes deremot göra framsteg. Allmännast bibehålles visserligen ännu den från fordom begagnade jordbruksredskap, dock förmärkes, mer och mer, en förändring deruti. Plogen, isynnerhet den amerikanska, kommer allt vidsträcktare i bruk, äfven af allmogen, så att flera hundra sådana äro under de sista åren till länet anskaffade från Furudahls bruk, der de tillverkas. Tröskmachinernas antal ökas årligen, och allmogen i åtskilliga socknar förfärdigar sådana med skicklighet. Af många ståndspersoner bedrifves vaxelbruket med all önskad framgång. Dessa hafva ock förskaffat sig många slags jordbruks-instrumenter af ny uppfinning och förbättrad konstruktion, och deras goda exempel kunna icke annat än förmånligt, fastän blott småningom, inverka på allmogen, som derigenom får tillfälle att skåda de välgörande frukterna af en högre omtanka och lilligare verksamhet. Åkerbruket är hufvudkällan till länets invånarens lifsuppehälle och bergning. Den måste således gifva, och gifver äfven, under vanliga förhållanden, ett sådant öferskott öfver brödfödan, att samhällsbidragen kunna dermed bestridas och andra lefnadsbehof dermed fyllas. Ännu mycket större, än det är, kunde visserligen detta öferskott vara, om hågen och bemödandet att detsamma förvärfva vore större och allmännare, än de befinnas; men gamla vanor låta sig icke besegras alltför hastigt och en glad utsigt på framtiden lemna redan det steg på förkofrandets bana, som nu låter sig med bestämd klarhet bemärkas. De följande, större, skola ganska säkert mycket lättas och påskyndas af Eders Kongl. Maj:ts Landtbruks-Institut å Ulltuna, som redan innevarande år kunnat i så måtto göra en början med sin verksamhet, att detsamma, vid vårens ingång, genast efter nyssnämnde Kungsgårds tillträdande, emottog aderton betalande lärlingar, hvaremot det fullständiga undervisningsarbetet måste fördröjas till nästkommande år, emedan der ännu, för lärare och elever m. m. saknas boningsrum. Länets Landthushållningssällskap har också, under min ledning, med välvilligt nit, arbetat för jordbrukets bästa och säkerligen utträttat mycket.

Ängs- och Ladugårds-skötseln får, såsom här ofvan blifvit i underdånighet anmärkt, stå tillbaka för åkerbruket, ehuru detta har sin styrka i ladugårdsskötseln och förhållandet således borde vara alldeles omvänt, för att vara riktigt. Betesmarkerna, som på slättbyggheden äro högst inskränkta, skoglösa och snart förtorkade af sommarsolen, emot hvilken kreaturen der sakna allt skygd, äro väl i skogstrakterna tillräckliga, men magra och ovårdade, hvilket ock är förhållandet med ängarne. Deraf följer, att boskapskreaturen, som skola på dessa marker hemta hela sin föda, under sommaren utmärglas, och, äfven om hågen att under vintern väl och ändamålsenligt

sköta denna dyra egendom hos allmogen vore större än den är, icke kunna under sistnämnde årstid försättas i normalt och fullgodt skick, utan, såsom rättvist är, gifva usel lön för den ringa kostnad och omsorg dem egnas. Allmogen ställer ock sin ladugårdsskötsel på det förvända sättet, att vilja söka fördel i en större mängd boskapskreaturs svältfödande, i stället att väl och riktigt underhålla ett mindre antal; och af denna eftertänkliga misshushållning lider åkerbruket, som icke får från ladugårdsskötseln hämta de oundgängliga medlen för upprätthållelse och förstärkning af jordens produktionskraft, hvilken idkeligen utsuges. Stallfodring är bruklig på en eller annan herregård, men icke allmänt. Allmogens boskapskreatur äro små. Till boskapsracens förbättrande har Eders Kongl. Maj:t nådigst anbefallt anläggning af ett Stamholländeri af två tjurar och tjugu kor af den Skottska Ayrshire-racen, som är placeradt på Ultuna Kungsgård, under vård af Landtbruks-Institutets styrelse. Dessutom har ett Stamholländeri, bestående äfven af två tjurar och tjugu kor af nyssnämnde race, blifvit, för en summa af omkring Fem tusen R:dr banko, inköpt och på Ekolsund placeradt. Deraf har man välgrundade skäl, att draga de bästa förhoppningar för ladugårdsskötseln återupprättande till förnygradt lif. Hästafvelns förbättring fortgår. Vid den inom länet förlagda del af Eders Kongl. Maj:ts Lifregements Dragon-corps äro fem nummer lediga, hvilkas ägare underhålla sqvadronshingstar, och på Upsala Universitets ridstall äro tvänne beskälare från Strömsholms stuteri placerade; äfvensom ock i länet sistlidet år bildat sig ett särskildt bolag för anskaffning och underhåll af beskälare, distriktvis utställda inom länet, i ändamål att vinna en race af starkare och bättre arbetshästar, än den nuvarande. Af alla dessa tillfällen kan allmogen draga fördel, och den gör det äfven, men felar emot reglorna för kreaturens behöriga vård under deras första ungdom, så att, till exempel, för tidigt arbete fordras af fölungarne, och dessa, så väl som unghoskapen, få äfven för tidigt fortplanta sig.

Vid egendomarne Haga, Strömsberg, Djurby och på Ultuna Kungsladugård äro schäferier för finulliga får. — Svinskötseln är icke hvad den borde och kunde vara, fastän uppmaningar och belöningar, både i detta afseende och för befrämjandet af ladugårdshushållningen i allmänhet, blifvit flera gånger gifna. Af ladugårdarnes produktion erfordras nästan allt för provinsens eget behof, så att föga deraf kan till andra orter föryttras.

Skogar. Hemmanen i Bro, Häbo, Hagunda, Ulleråkers, Bälings, Rasbo, Norunda, Örbyhus och Olands härader samt Dannemora och Leufsta tingslag, äro, i mer och mindre mån, försedda med sådana, bestående mest af tall och gran, här och der, men sparsamt, blandade med björk och asp samt några ris-ekar. Deremot sak-

nas skog af de flesta hemmanen i Trögds, Åsunda, Lagunda och Waksala härader, äfvensom ock skogsbrist inom de förstnämnda häraderna mångenstädes äger rum. Mogen skog blifver allt mera sällsynt, ty hushållningen med de befintlige tillgångarne är hos allmogen ganska bristfällig och planlös. Landtbruks-Akademiens utfästelse af betydliga premier för barrskogs plantering har hittills icke visat frukt. Ståndspersonerne deremot behandla sina skogar med mera omtanka och isynnerhet skötas dessa väl af de större bruks- och jord-possessionaterna. Parkerne Åsen, Sunnersta, Lilla Djurgården, Ramningshult, Högskogen och Tierp ägas af Kronan. De innehålla tillsammans Sex tusen sex hundra sextiosex tunnland, åtta kapplands vidd, hvar af Fyra tusen fem hundra sextio tunnland äro skogsmark och det öfriga utgöres af skattlagda lägenheter, jägare-boställen, berg, mossar och odlingsmark. Dessa kronoparker, jemte häradsallmänningarne, vårdas af en öfverjägmästare, tvänne öfverjägare och fem underjägare, hvilka aflönas med en sammanräknad summa af Två tusen fyra hundra R:dr banko, inberäknad afkomsten af underjägarne boställen. Vid bevakningen af häradsallmänningarne äro dessutom tjugutre skogvaktare anställda med boställstorp och arfvoden, beräknade att för hvardera utgöra ett sammanräknadt lönebelopp af Sextiosex riksdaler trettiotvå skillingar banko.

I länet finnas allmänningstrakter för de skoglösa hemmanen i Bro, Häbo, Trögds, Lagunda, Hagunda, Ulleråkers, Norunda och Olands härader samt Tierps tingslag, innehållande en areal af tillsammans Femtiotre tusen nittiotvå tunnland tjugunio $\frac{1}{4}$ kappland, hvaraf dock blott tjugusju tusen nio hundra åtta tunnland, femton $\frac{2}{3}$ kappland äro skogsmark och det öfriga skattlagda ägor, skogvaktareboställen, mossar, odlingsmark, sjöar och berg. För alla kronoparkerne och nio härads-allmänningar äro fullständiga huggningsplaner uppgjorda och för de öfriga under arbete. Det nya förbättrade skogshushållningssättet har visat sig för dessa skogar fördelaktigt, såsom både medgifvande en större skogsskörd och mera befordrande skogens återväxt, än det gamla. Från kronoparkerne äro, under åren 1843—1847, uppå offentliga auktioner försålda två tusen två hundra sjuttiosex famnar virke, för fyra tusen åtta hundra sextioen riksdaler banko, som tillfallit skogsplanteringskassan, och från häradsallmänningarne hafva, under hvartera af dessa år, blifvit utkrönta två tusen tvåhundra fyra och tre femtedels famnar virke för innehafvarne af skoglösa hemman i ofvannämnda härader. — Allmänningsransakningar hafva af mig blifvit hållne i enlighet med föreskriften i Kongl. förordningen om skogarne i riket af den 1 Augusti 1805. — De Dannemora grufvubolag tillhöriga trenne skogstrakter, eller så kallade grufvuallmänningar, hvilka äro belägna i Rasbokihls, Morkarla, Tegelsmora och Films socknar samt innehålla en jordvidd af tillhoppa sextusen fyrahundra åttatvå tunnland, hafva under dessa år varit sparade från allt hygge. — Bolaget har i stället försett

sig med skogseffekter, för grufvornas behof, från Wähla, Harbo, Nora och Huddunge socknar i Westmanland. — I Upsala, Näs, Järlåsa, Rasbo och Fundbo socknar samt på Fanna ägor vid Enköping finnas ganska betydliga tillgångar på bräntorf; men dessa begagnas ännu i mycken ringa mån. — I det gamla stängselsättet har föga förändring skett. — Taktäckning af tegel blifver mer och mer vanlig, äfven på allmogens byggnader, hvaremot takpapper synes hafva något förlorat i förtroende. — På kronoparkerna begagnas sågar till trädens fällande och aftrumning med så stor fördel, att en niondedel af virkets kvantitet derigenom bespares. En betydlig mängd skogssågar är till länet anskaffad, men till enskildt bruk lära de föga användas, af farhåga att åverkningar skola lättas genom deras mera allmänna bruk.

I sammanhang härmed må i underdånighet nämnas, att Uplands återstående skogar ännu prydas af det sköna Elg-djuret, men att likväl dessa oskadliga djur äro nära att utödas genom oloflig jagt, emedan ansvarsbestämmelserna deremot anses vara nog låga och kontrollerna äfven ytterst svåra att handhafva.

Bergsrörelse bedrifves i länets norra del och är af ganska betydlig vigt. De uråldriga och namnkunniga Dannemora jern-grufvor lemna råämnet till denna näring. Dessa grufvor äro belägna på Österby bruks frälse-ägor, i gränsen emellan Films och Dannemora socknar, fyra och en half mil från Upsala, och hafva under detta quinquennium blifvit bearbetade utan att några betydliga förändringar eller anmärkningsvärda tillfälligheter inträffat. Under denna tid har, inom det så kallade o-dalfältet, någon ny grufva icke blifvit upptagen, men arbetet i tvänne grufvor deremot tills vidare inställt. Åtskilliga nya arbetsrum äro dock öppnade från de gamla grufvorna, dels till malmhämtning och dels till fältets undersökande samt anbringande af lättare kommunikation med konst-schackten o. s. v. Det verket tillhöriga konsthjul förmår nu, ensamt, att bortskaffa vattnet utur alla de trenne grufvufälten, och sådana ödeläggelser af den 28 fot öfver grufvornas så kallade dagklyft belägna sjö, som fordom inträffade, äro nu mera icke att befara, sedan ytterst kostsamma och solida arbeten under de sednare decennierna blifvit af bolaget ombesörjda för att trygga grufvorna emot sjövattnets inbrott. Någon anledning är icke för handen, att befara hastigt inträffande brist på malm-tillgång; likväl äro de bäst samlade och rikaste tillgångarne redan utbrutne och den återstående fyndigheten måste, med ökad kostnad, sökas så väl på djupet under, som på sidorna om, de gamla arbetsrum, hvilkas innehåll förfadren redan gjort sig till godo. De i förra femårsberättelserne underdånigst omförmälda jerntrådslinor för malm-uppfordringen begagnas med ökad förtroende. Genom deras införande har vunnits stor besparing, och denna har ännu mera ökat sedan linorna nu mera förfärdigas vid grufvan, för en kostnad af tjugufem skillingar p:r famn, i stället att de förut måste hämtas från

Fahlun och der betalas med nära dubbelt så mycket. Till malm-uppfordringen utur alla de Tjuguaåta å Trettio arbetsrummen hafva, under dessa fem år, blifvit använda Åttatio tusen ett hundra nittiosex enkla kördagsverken, af hvilka Femtioåtta tusen ett hundra nittiosju utgjorts med legda och Tjuguet tusen nio hundra nittionio med grufvans egna dragare. Malmbrytningen har uppgått till Fem hundra femtio tusen sex hundra åttatiotvå skeppund viktualievigt, eller till **110,136½** skeppund pr medium årligen, samt följaktligen till **3,876** skeppund, för hvarje år, mindre, än under åren **1838—1842**. Hela den så kallade brott-uppfordringen har utgjort **18,373** kubikfamnar löst berg, som i det närmaste motsvara **9,920** kubikfamnars fast klyft, med hvilket tomrum i berget grufvorna således under dessa år blifvit utvidgade. En kubikaln i malmhopen beräknas gifva tre skeppund malm: denna anses derföre hafva utgjort **37** procent i volym af hela brytningen, eller **2,71** procent mindre än under de näst förutgångna fem åren. Grufvu-förlaget har uppgått till en summa af Sex hundra nittio tusen, sexhundra tjugusju R:dr **39** sk. 4 rst. Riksgäldssedlar, sedan värdet af spannmål och materialier samt kontanta penningar blifvit sammanräknade. Deraf följer, att malmens brytningspris i medeltal varit en R:dr, tolf skillingar, två runstycken Riksgäldssedlar pr skeppund viktualievigt, eller nio och tre femtedels runstycken mera än under åren **1838—1842**. Spannmålskonsumtionen har uppgått till Tre tusen fyra hundra tunnor årligen per medium, med ett medelpris af Tolf Riksdaler, trettioen skillingar, två och två femtedels runstycken Riksgäldssedlar för hvarje tunna af hälften råg och hälften korn. Malmafsändningen till bruken har i medeltal varit åttationio tusen sju hundra trettiotvå och två femtedels skeppund årligen. Hela den folk mängd, som vid grufvorna underhålles, utgjorde sistlidne år ett tusen tre hundra åttationio personer och hade således, sedan år **1842**, till totalsumman något ökat, hvaremot den verkliga arbetspersonalen sedan sistnämnde tid minskats med aderton personer. Flera betydliga berg-ras hafva inträffat, likväl utan att något menniskolif derigenom blifvit spildt. Allt hvad som tillhör grufvornas och den dermed förenade jordegendomens skötsel samt arbetarnes skälige rätt ombesörjes af bolaget med synnerlig klokhed och omtanka. — Derigenom att sexton stycken, i närheten af det gamla odalfältet belägna och under de sednare åren inmutade, grufvu-ut mål blifvit, enligt Eders Kongl. Maj:ts nådiga resolution af den **20** December **1844**, sammanslagna med det af Kongl. Bergs-Collegium den **24** November **1773** bestämda ut mål för Dannemora grufvor, hafva ock dessa vunnit ett tillökadt omfång af sex hundra fyratio tusen kvadratfamnars. För utsofring af den ur grufvorna erhållna så kallade syltmalm, hafva, i medeltal, **92** barn årligen lemnats sysselsättning, hvarigenom en arbetsförtjenst af elfva tusen två hundra femtiosex Riksdaler, trettiosex skillingar, sex runstycken Riksgäldssedlar kommit dessa tillgodo, utom det af bolaget beviljade anslag af en

åttondedels tunna spannmål i månaden för hvardera af grufvu-arbetarnes minderåriga barn; äfvensom bolaget ock, med aderton skillingar Riksgäldssedlar för hvarje famn, belönat sina grufvdrängar för uppförande af fyra tusen ett hundra tio famnar stengärdning omkring deras innehafvande torp. — Jernmalmsfångst är också, till ett årligt sammanräknadt medibelopp af aderton tusen sju hundra sextiosex och två femtedels skeppund, lemnad af åtta andra nyare grufvor i närheten af Dannemora. Nitton mutsedlar, eller tillståndsbrief för bearbetande af ödeliggande jernmalmsgrufvor och nya anledningar, äro under dessa år af Bergmästaren utfärdade, jemte tio sådane å silfver-, bly- och kopparmalm; men förhoppningarne att finna arbetsvärda grufvor, som innehålla malmer af dessa sednare slag, synas vara misslyckade.

Tackjerns-tillverkningen vid Harnäs, Söderfors, Westlands, Ullfors, Gimo, Österby, Hyttö, Tobo, Hillebola och Strömsbergs masugnar har gifvit tillsammans ett hundra tusen femtiosex och ett halft skeppund, med en medelproduktion på dygn af 26,3 skeppund, eller nära lika med blåsningen åren 1838—1842; men af nyssnämnda masugnar hafva endast Söderfors och Hyttö årligen varit i gång. Vid Carlholms masugn har någon tackjernstillverkning under detta quinquentium icke skett.

Stångjerns-tillverkningen vid Österby, Leufsta, Gimo, Carlholms, Strömsbergs, Ullfors, Elfkarleö, Wattholma och Söderfors bruk har för alla fem åren tillsammans uppgått till ett hundra tio tusen sexton skeppund, tolf lispund, tolf marker, och således nära ett tusen skeppund mindre än under åren 1838—1842. Vid alla bruken användes numera vallonsmides-processen, dock så att äfven brytsmide begagnas, för en mindre del vid Elfkarleö, och Lancashire-smide samt half-vallonsmide vid Söderfors, hvilket sistnämnde bruk, genom Eders Kongl. Maj:ts nådiga resolution den 1 Oktober 1847, blifvit berättigadt, att för stångjernssmide begagna åtta härdar.

Under dessa fem år har *jernmanufaktur-tillverkningen* vid Wesslands, Åkerby, Österby, Söderfors och Elfkarleö bruk uppgått tillsammans till fyra tusen femhundra sjuttio och ett åttondedels skeppund samt utgjorts af stål, band-, bult- och knippjern, spik samt ankare och grofsmide.

En *jern-gjuteri-anläggning* vid Björnarbo egendom i Jumkihls socken har under åren 1844, 1845 och 1846 varit i gång, men sistlidet år blifvit inställd.

Med brukens och bergverkens drift hafva under dessa fem år, i medeltal, tolf husbönder med deras betjening, sextionio bruksbetjenter, två hundra nitton hammarmeder, ett hundra fyratioåtta masugnsarbetare, sex hundra fyratio diverse bruksarbetare, manufakturmeder m. fl., två hundra femtioen grufvuarbetare och ett hundra åttatjotse skogvaktare och kolare årligen sig sysselsatt, och sammanräknade antalet af de personer, som mer eller mindre berott af dessa viktiga näringsgrenar, har årligen, per medium, varit tretton tusen åtta hundra nittiofem personer.

Öfriga landtmanna-närings äro: sjutton tegelbruk med en till beloppet ej noga känd mur- och taktegels-tillverkning, hvarförutan flera bland allmogen tillverka tegel i små partier; ett pappersbruk med sexton arbetare och ett uppgifvet tillverkningsvärde af femton tusen riksdaler banko; en vadmals-stamp; sju stycken kalkugnar; saltpeter-tillverkning i skogstrakterna, hvilken lemnade för sistlidet är en afkastning af ett tusen tjugufem lispund. Linne- och ylleväfnader tillverkas icke ens till fullt husbehof, emedan allmogen mest genom gårdfarihandeln förses med bomullsfabrikater, som visserligen äro ovaraktiga, men *fås för godt köp*. Strömmingsfiske i de till Bottniska viken gränsande socknars skärgård är af vigt för den orten, äfvensom nejonögons-fisket i Elfkarleby och Wesslands socknar lemna invånarne någon inkomst. Kronans laxfiske i Elfkarleby är utarrenderadt för tre hundra femtioåtta lispund salt lax, att betalas efter markegång; tjärubräkning idkas i skogsarterne, dock till ringa kvantitet; kolning för bruk och bergverk, hvilken dock, i anseende till lågt pris på tillverkningen, skall vara allt för litet lönande; körslor för samma behof samt vinter-forslingen af köpmansvaror, isynnerhet mellan Stockholm och Gefle, lemna deremot allmogen en ganska betydlig inkomst; biskötsel och jagt idkas i ringa mån. På Mälaren sker någon sjöfart till Stockholm med landtmanna-produkter, äfvensom ock brukseffekter dit införas ifrån fyra lastageplatser vid Bottniska Viken.

Bergsskötseln framkallar och upprätthåller ensam några bland ofvan omförmälda, utur naturliga förhållanden uppkomna, binärings samt är af största vigt för landets modernärning, jordbruket, åt hvilken invånarnes omtanka och verksamhet hufvudsakligen riktas, men som under den långa vintern kunde lemna ganska mycken tid öffrig för annan löslig och vinstgifvande sysselsättning; men denna tid begagnas dock icke såsom den borde.

Handeln å landet, som genom Eders Kongl. Maj:ts nådiga förordning den 22 December 1846 vunnit en utsträckning, hvars följer icke ännu låta sig med någon noggrannhet bedömas, består hufvudsakligen i försäljning af spannmål, bränvin, foder, några skogs- och ladugårds-produkter, samt försiggår i Stockholm, Gefle, Westerås och Upsala, hvilken sistnämde stad allt mer och mer befordrar afsättningen. — Slättlandets bebyggare måste från angränsande trakter i Westerås län inköpa en stor del af de outhärliga effekterna. Landtmannen tvingas likväl ofta att med sin spannmål göra ännu längre vinterfärder, för att kunna fördelaktigt föryttra den, och häraf hafva uppkommit behof och vana att i jordbruket hufvudsakligen använda hästar.

Bränvinsbränningen, som begagnats till öfverdrift och moraliskt förderf, i tider då spannmålen stått lågt i pris, har, under de år, hvarom nu är ifråga, varit med mera sparsamhet utöfvad, hvartill de hårda missväxtåren tvingat, samt så väl Eders Kongl. Maj:ts nådiga kungörelse af den 9 Oktober 1845, som ock de till ovanlig

höjd uppdrifne sädesprisen lemnat uppmuntran. — Väg-kommunikationerna äro tillräckliga och goda. — Flottsund och Örsundsbro äro uråldriga bytesplatser för spannmål emot skärgårdsvaror. Ännu besökas de temligen talrikt.

§. 4.

Politisk författning.

Jordboks-förändringarne bestå deruti att skatte-hemmanens antal är ökad med Tre och ett trettiofvädedels mantal, dels genom skatteköp, och dels genom ny skattläggning af fem sextondedels mantal. Kronohemmanens antal har ökats med trettioett trettiofvädedels mantal genom skattläggningar, och säteriernas antal ökats med ett halft mantal, som förut var af krononatur. Kronohemmanens antal i det hela är således minskadt med Två nio sextondedels mantal. Äfvenledes äro fyra nya tullmjölqvarnar och tvänne sågqvarnar tillkomna.

Länets hela hemmantal var, vid 1847 års slut, Tretusen trehundra femtionio trettiosju nittiosjettedels mantal.

Något hemman har icke förfallit i ödesmål under dessa år och ej heller blifvit af öde upptaget. Ny-odlingarna fortgå med hvarje år. — Arf och köp m. m. föranleda ofta till hemmansklyfningar. Det fordna samfällighetsbruket i åker och äng försvinner mer och mer. De i länet placerade sexton Landtmätare hafva full sysselsättning i den mån, de äga allmänhetens förtroende och vilja vara verksamme. Under dessa fem år hafva Nittioåtta laga skiften blifvit förrättade å ägorne till Tvåhundra fyratio och trefjerdedels förmedlade mantal, i följd af hvilka Tvåhundra tretio-fem delägare utflyttat till nya bostäder, men Trehundra tjugusex kunnat blifva kvarboende i de gamla bylagen; varande dessa skifteslags sammanräknade ägovidd Sextiofyra tusen tvåhundra sjuttio två tunnland, deraf Tretton tusen tvåhundra femtio tunnland åker samt Sexton tusen trettiofyra tunnland äng och odlingsmark.

Dessa för framtiden så välgörande förrättningar kunna, ty värr! sällan afslutas utan rättegångar, hvarigenom de för den närvarande stunden blifva ännu mera betungande, än de äro i och för sig sjelfva. Statsverket har, i följd af Eders Kongl. Maj:ts nådiga beslut, bistått en del af ofvannämnde jordägare med en utflyttningshjälp af tillhoppa Sex tusen fyrahundra åttationio R:dr 7 sk. 2 r:st. banko.

Antalet af jordägare och arrendatorer är ej synnerligen olika. De förres dock något större än de sednares.

Posthemmanens antal är femton och tre åttendedels mantal. Å landet äro inrättade tjugufem gästgifvaregårdar och två nio i städerna.

Sådana till särskildta ändamål anslagna hemman, eller lägenheter, som icke kunna under rubriken "ad pios usus" i tabellen upptagas, finnas ej.

Nu mera, efter de under de sednaste åren skedda sjö-sänkningar, lär det väl endast vara Odensfors qvarn i Tierps socken och Walde qvarn vid Olandså, som genom uppdämning förorsaka kännbar skada å ofvanliggande ägor. De vattu-uppdämningar, som ske af Dannemora bergslag och några jernbruk, blifva nöjaktigt ersatta och äro ej öfverklagade.

Stats-bidragen af krono- och skattejorden äro visserligen rätt betydliga; dock bör här anmärkas, att desamma ganska betydligt minskats genom den, till underdånig följd af Eders Kongl. Maj:ts nådiga bref den 2 Augusti 1844 företagna förändring med gästgifverierna, som, i det att håll- och reserv-skjutsningen blifvit af vissa personer öfvertagen på entreprenad emot billiga afgifter, frigjort jordbruket, för en tid af fem år, från en af sina mest skadliga och tunga bördor. Kronotionde och afrads-spannmålens utforsling sker dels sjöledes på öppet vatten och dels på vinter-föret, till slotts-magasinet i Stockholm och krono-magasinet i Upsala.

Rasbo och Olands härader samt Dannemora och Leufsta tingslag äro minst besvärade af kronoskjutsar, inqvartering samt gästgifveri-skjuts; men Håbo, Bro, Trögds och Åsunda härader deremot mest. Dock hafva, äfven der, i följd af de nådiga åtgärder Eders Kongl. Maj:t täckts vidtaga, krono-skjuts och inqvartering blifvit mycket lindrade under de sednare åren, då ganska många transporter gått sjövägen, på ångfartyg.

Roteringen är väl stark, men likaledes lindrad med tillhjälp af samlade kassor för vakanta nummers återbesättande; hvilket förhållande också äger rum i afseende på rustnings-hästares anskaffande för dragon-corpsen.

Efter personliga öfverenskommelser utgår, i de flesta församlingar, *religions-lärarnes aflöning*, och föga lärar väl någorstädes tiondens räknande på åkern, nu mera, äga rum. Inom Aderton pastorater, nemligen Åkerby och Jumkihl, Viksta, Fundbo, Upsala, Näs, Öfver- och Ytter-Gran, Calmar, Häggeby, Husby Sjutolft, Hacksta och Löth, Börje, Håtuna och Tibble, Wänge och Läby, Lena, Thensta, Wendel, Film, Dannemora och Leufsta äro konventioner med presterskapet ingångna och af Eders Kongl. Maj:t i nåder fastställda.

Fattigvårds-underhållet är ganska kännbart och synes blifva det årligen mera. Försörjningen utaf de beklagansvärda samhälls-medlemmar, som äro föremål för denna afgift, har dock nyligen blifvit af Eders Kongl. Maj:t i nåder reglerad, och man bör nu mera kunna af kommunernes omtanka och verksamhet hoppas, att de fatti-

ge blifva försedde med arbete i den mån, de äga förmåga att förrätta sådant; hvarigenom också kostnadsbidraget bör blifva mindre betungande.

Kyrko-, prestgårds- och tingshus-byggnader, skallgång, broars underhåll m. m. medföra afgifter, som stundom kunna vara rätt betungande, men förekomma dock mera sällan.

Soldat-underhållet är, i medeltal, beräknadt att årligen kosta Sextioåtta Riksdaler, fyratiofyra skillingar, tre runstycken; rustningen, utan afdrag, Två hundra fyratiofyra Riksdaler, fem skillingar, sju runstycken; båtsmanshållet Femtiofyra Riksdaler, fyra skillingar, sju runstycken; Pastors aflöning Tjugu Riksdaler, trettiosex skillingar, ett runstycke; Komministers Tre Riksdaler, trettioåtta skillingar; kyrkobetjeningens Tre Riksdaler, elfva skillingar, tio runstycken; fattigförsörjningen Tre Riksdaler, sexton skillingar, nio runstycken; skjutsningen Fem Riksdaler, elfva skillingar, nio runstycken; våghållningen Sexton Riksdaler, fyratiofem skillingar, tio runstycken, samt de under rubriken "diverse afgifter, onera och besvär" upptagna kostnader till Sex Riksdaler, trettiofyra skillingar, nio runstycken banko.

Nio hundra femtiosju ordinarie soldat-rotar, Två hundra sjuttionio rustningsnummer och Femtioåtta båtsmansrotar äro i länet indelade.

Augmentsafgifterna och Rusthålls-stammarnes räntefrihet, hvarigenom äfven omnämnda rustningskostnad ganska betydligt lindras, utgöra tillsammans en summa af Tjugusju tusen nio hundra Riksdaler banko, i medeltal för dessa år, eller vid pass hundra Riksdaler för hvarje nummer.

Ett hundra spridda hemmansdelar och lägenheter, tillsammans ansedda till Fyra, sex hundrasju sex hundra fyratiodedels mantal, erläggas i rotefrihets-afgift af oroterad, men ordinarie rotering underkastad jord en sammanräknad summa af Tre hundra nittioåtta Riksdaler, nitton skillingar, tio runstycken banko, hvarjemte rotefrihets-bevillning betalas med Två Riksdaler af femton och tre åttendedels mantal posthemman, per mantal.

För den allmänna ordningens och laglydnadens upprätthållande äro i länet anställda sex kronofogdar, aderton länsmän, en landsfiskal (hvilken dock icke njuter lön) samt en fjerdingman i hvarje socken. — Församlingarnes pastorer, kyrkoråd och sockne-nämnder åligger sedlighetens vård samt tillsynen öfver helsovården och kommunala angelägenheter.

Till följd af Eders Kongl. Maj:ts nådiga stadga om folkundervisningen i riket, af den 18 Juni 1842, hafva fasta skolor i alla länets socknar, med undantag af en, blifvit ordnade och med skollärare försedda. Afgiften för folkundervisningens befrämjande, enligt Eders Kongl. Maj:ts nådiga kungörelse af den 13 Mars 1846, hvilken

afgift i medeltal uppgår till **Åtta tusen tre hundra femtiofyra Riksdaler, tolf skillingar** banko årligen, är till det afsedda välgörande ändamålet använd.

Någon annan allmän anstalt för meddelande af undervisning i nyttiga slöjder, ända som Ultuna Landbruks-Institut kommer att lemna, är icke i länets landsförsamlingar att tillgå. — Helsovården skötes af tvänne ordinarie provincial-läkare, hvarför utan en, af enskilde personer lönad, vice provincialläkare är stationerad i Håbo och Bro härader, samt särskilde läkare, till gagn äfven för omkringliggande socknar, underhållas af Dannemora grufvor samt Örbyhus sätesgårds, Söderforss, Leufsta, Wesslands och Gimo bruksägare. Allmänna farsoter hafva icke inträffat under dessa år. Barnmorskor allönas af de flesta församlingar. Jemväl finnas tvänne djurläkare. Fattigförsörjningen bestrides nu öfverallt, i enlighet med Eders Kongl. Maj:ts nådiga förordning den **25 Maj 1847**, efter särskilda af Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande granskade och fastställda reglementen.

Ett Central-hospital, gemensamt för detta och närliggande län, hvarest nu **Ett hundra nittiotre**, men i medeltal **Ett hundra åttatiofem**, hjälpbehöfvande sinnessjuka äro inrymda, är nära vid Upsala stad inrättadt. Länet har ett på sistnämnda ställe befintligt Lazarett, till hvars behöfliga förbättring och utvidgande fond insamlas genom årliga bidrag. I Weckholms socken är, på grund af enskild donation, inrättadt ett Fattighospital, som inrymmer tretton hjon, och invid Upsala stad har länet en arbets- och korrektions-inrättning.

De flesta församlingar hafva sockne- och fattig-magasiner, med betydliga fonder, hvilkas förvaltning beror af församlingarne sjelfva. För bruks och större herregårdars behof äro värdshus anlagda. Dessutom, och oberäknadt gästgifverierna, finnas numera blott fem krogar för vägfärandes behof. — Under dessa fem år hafva, dels på skullgångar, dels i varggårdar och dels af enskilde personer, emot stadgade penningebelöningar, **86** vargar, **94** lodjur och **1,338** räfvar blifvit dödade. I länet har, med Eders Kongl. Maj:ts nådiga bifall, en rosdjurs-fångare blifvit anställd, men hvars befattning kommer att upphöra år **1851**. — Sparbanker äro inrättade i länets begge städer samt vid Söderforss bruk och i Tierps, Wendels, Wiksta och Elfkärlby socknar. För länet gäller numera, enligt Eders Kongl. Maj:ts nådiga reglemente af den **2 Februari 1844**, en allmän och gemensam rätt till brandförsäkring af hus och lösegenom å landet. Detta bolags ansvarighetsbelopp utgjorde, den **12 September** innevarande år, för hus **5,787,140** Riksdaler och för lösegenom **2,095,980** Riksdaler banko. Denna inrättning tillvinner sig, mer och mer, länets invånares förtroende, synnerligen i hvad byggnadernas försäkring angår. — Oafbrutet har länets Hushållnings-sällskap fortfarit i sin berömvärda verksamhet, hvarigenom män-

ga nya nyttiga rön och kunskaper utbytas, och jemte förbättrade metoder och redskap öfvergå till begagnande af allmänheten.

Staden Upsala. Folkmängden utgjorde, vid 1847 års slut, 5,860 personer, af hvilka 3,808 voro mantalsskrifne och 2,052 mantalsfrie; hvartill ännu kommer ett antal af något öfver 1,000 personer, som tillfälligt vistats här, för att vid de flera läroverken idka studier. Sin bofasta befolkning har staden således, under detta quinquennium, genom inflyttningar ökat med 481 personer.

Allmänna bildningen vinner årlig förkofran genom stadens utmärkt goda folkskola, som talrikt besökes, och genom de åtgärder för det viktiga ändamålet, som i öfrigt äro vidtagna. Svåra missgerningar förefalla sällan, men förbrytelser af mindre grof beskaffenhet äro deremot icke ovanliga. Stadens näringar äro i ganska synbar tillväxt. Inkomstkällorna äro: en jemn och fördelaktig *handel*, som likväl årligen delas af allt flera personer, så att behållningen för en hvar af dem måste blifva mindre vinstgifvande, om ock ökad i det hela; *handtverkerier* till ej obetydlig produktion; *åkerbruk*; *sjöfart*, förnämligast med trenne ångfartyg, hvilka, så länge Mälaren är öppen, underhålla daglig kommunikation med hufvudstaden, samt ändtligen och mest *Universitetet* och de öfriga undervisningsverken, *Katedral-skolan*, *Folkklärare-seminarium*, *Lyceum* och *Real-gymnasium*, genom hvilka inrättningar en ganska stor penningesumma årligen sättes i omlopp för hyror m. m. Handelsrörelse bedrifves af 50 personer med 88 handelsbetjenter och lärlingar; handtverksrörelse af 154 personer med 161 gesäller och 272 lärlingar; hvarförutan finnas 2 apothekare med 8 provisorer och lärlingar; 4 boktryckare med 23 arbetare; 3 källarmästare; 10 traktörer med 14 kypare och lärlingar; 3 spisquartersidkare och 21 krögare samt 1 faktori för tillverkning af maskiner, instrumenter och apparater m. m., som synes vinna förtroende.

Det mesta af sina handelsvaror hämtar staden från Stockholm, och sin största tillförsel af landtmannaprodukter erhåller den från länets norra del samt från närliggande trakt af Westerås län. Varuafsättningen är ganska lillig för öfrigt, och staden återverkar således fördelaktigt på landsbygden. Någon starkare spannmålshandel har dock ännu icke kunnat här komma i gång, emedan prisen oftast hållas alltför betydligt lägre, än på de ej alltför aflägsna saluplatserna: Stockholm, Gessle och Westerås. Tillgången på pålitlige och skicklige arbetare är knapp. Dagsverksprisen uppgå till 32 à 40 skillingar banko och icke obetydligt derutöver.

De till stadsmannanäringarnes förmån fordom gifna prohibitiva stadganden äro, genom nyare Kongl. författningar, så lossade, att föga deraf återstår.

Åt barn af obemedlade föräldrar lemnas fri undervisning dels uti H. K. H. Herzigens af Upland folkskola, som är utvidgad, dels uti en söndagsskola för ynglingar af

handtverksklassen, dels uti en småbarns-skola med egen lokal. Hufvudsakligast för att befrämja barnens moraliska skötsel af obemedlade mödrar, har ock här i staden bildat sig en förening af ädelsinnade fruntimmer, hvilken, genom nitfull tillsyn öfver barnens uppfostran och begagnande af skolundervisningen, anskaffande af arbete m. m., verkat särdeles välgörande.

Sjukvården ombesörjes af en stadsläkare; och befynas här nedannämnde inrättningar för de fattigas vård m. m.: ett, för hela Domkyrkoförsamlingen gemensamt, större fattighus; ett så kalladt gubb- och enkehus för borgerskapets i nöd komne medlemmar och enkor; ett Universitetet särskildt tillhörigt mindre fattighus för dess vaktbetjening m. fl.; en kassa för pauvres honteux med årligen växande fond; en barn-uppfostringsfond, som äger småbarns-skolans lokal och dessutom ett litet kapital; en så kallad ved-fonds-kassa, hvaraf räntan ingår till allmänna fattigvården; en enskild kassa för tillfälliga behof, ställd under pastors vård; Universitetets fattigfond, af hvars räntor dess fattige njuta årliga understöd; den Bobergiska fattigfonden till förmån för personer dels af ståndspersons- och dels af fattig-klassen; den Schubertska donationen till Akademiens fattiga; en fastighet om 4 mantal i Långtibble by, Wänge socken, hvilken anses vara värd 30 till 40,000 R:dr banko, som den för kort tid sedan allidne Kapitenen J. G. von Küsel i lifstiden genom testamente öfverlätit till Upsala stad, med föreskrift att årliga afkastningen deraf skall användas till vård åt fattiga barn inom staden; Borgerskapets magasin för fattige; Borgerskapets afkomst-magasin; Akademiens qvarnspannmål för fattige; hälften af arrendemedlen för krogar och restaurationer, hvilka sistnämnda medel utdelas till välfräjdade fattiga inom borgerskapet; samt räntan af 3:ne testamenterade kapitaler på tillsammans 2,777 R:dr, 37 sk., 4 r:st. banko, till förmån dels för gesäller, som utmärkt sig genom flit och godt uppförande, och dels åt torftiga borgare-enkor; varande stadens fattigvård nu så reglerad, att tiggeriet upphört.

Med de under titeln "diverse afgifter, onera och besvär" i tabellen uppförda allmänna utskylder afses stadens gatu-upplysning under den mörka årstiden, brandvaktens och tornväktares allöning, inqvarteringspenningar, underhåll af gator, torg, åmurar, broar, boställs-afgifter för stadens pastor och för rector scholæ samt stadens skol-inrättning, fattigförsörjning och fastighets-byggnad. Borgerskapet ansvarar ock för reservskjuts vid stadens gästgifveri, der dock skjutsningen är ställd på entreprenad.

Inkomsterna till Stadskassan bestå uti afrad och arrenden af åkerjorden, tomtören, hyror, ståndplats- och betespenningar, jemte öfriga tillfälliga mindre afgifter, som sammanräknade, efter sednast afslutade räkenskaper, uppgå till 11,572 R:dr, 7 sk., 8 r:st. banko årligen, hvaraf minst 2,600 R:dr banko blifvit använda till allmänna byggnaders, gators, broars och vägars underhåll. Hamn- och grund-penningarne af sjö-

farten hafva, i medeltal, årligen uppgått till 4,348 R:dr, 14 sk., 8 r:st. banko, samt redovisas hos styrelsen för allmänna väg- och vatten-byggnader. Denna kassa har numera betalt sin skuld, och ägde vid 1847 års slut en behållning af 3,319 R:dr, 2 sk., 4 r:st. banko, hvarmed kostnaden för de under innevarande år skedda större muddringsarbeten bestrides.

De hårda missväxtären inverkade så tryckande på stadens talrika obemedlade invånare, att de kraftigaste åtgärder måste vidtagas till deras skyddande emot hungersnöd. För detta ändamål, och för att, i sammanhang dermed, tillvägabrinda väl behöfliga förbättringar, täcktes Eders Kongl. Maj:t i nåder anbefalla, dels att de staden närmast belägna landsvägsstycken skulle makadamiseras, dels ock att en större backe å landsvägen utom stadens norra tull skulle nedsänkas, hvartill en summa af 12,259 R:dr, 10 sk., 8 r:st. banko blef i nåder anslagen och sedermera användes. Eders Kongl. Maj:t behagade ock nådigst anvisa 6,946 R:dr, 5 sk. banko statsmedel till uppförande af en ytterligare bro öfver Fyrisån, af jern och i öfrigt äfven ny konstruktion, hvarjemte Eders Kongl. Maj:t samt Deras Kongl. Högheter Kronprinsen och Hertigen af Upland i nåder täcktes med egna frikostiga bidrag befordra denna byggnad, som i det hela kostat 16,000 R:dr banko, hvaraf det öfriga beloppet dels blifvit anskaffadt genom gåfvor af enskilde personer, och dels, till en summa af 3,500 R:dr, genom det tillskott stadens invånare sig åtagit. Dessa och andra allmänna, men mindre, arbeten hafva, jemte den större nytta de i och för sig sjelfva äga, varit verksamma medel till nödlidandes räddning. Stadens välstånd har, på det hela, betydligt stigit under dessa år, hvilket klarast ådagalägges deraf, att uppskattade värdet af hus och tomter, som tillhöra enskilde personer, under dem ökats med 247,975 R:dr, 16 sk. banko, utan att taxeringsgrunden blifvit förändrad. Stadens sparbank, som vid 1847 års bokslut ägde 74,661 R:dr, 26 sk., 10 r:st. banko, har ock, under samma tid ökat sin fond med 30,161 R:dr, 18 sk., 3 r:st. banko. — Ett afdelnings-kontor för Mälare-provinsernas enskilda Bank har här varit i verksamhet sedan sistlidet års höst, och erkännes hafva, genom sin kreditiv-rörelse, särdeles förmanligt bidragit till stadens och ortens förkofran i industrielt afseende. Låne-rörelsen är numera inskränkt, utom i hvad spannmålsbelåning angår. På stadens förskömande med trädplanteringar arbetas årligen med framgång.

Staden Enköping. Vid 1847 års utgång utgjorde invånarnes antal 1,270 personer, af hvilka 855 voro skattskrifne och 415 mantalsfrie. *Allmänna bildningen* sträcker sig, enligt Magistratens yttrande, föga öfver ett enfaldigt och försvarligt religions-begrepp; men folket är rättsinnigt, endrägtigt och uppfyller villigt sina medborgerliga pligter. Förbrytelser af grof beskaffenhet äro sällsynta.

Invånarnes näringsfång utgöres till någon del af handel och handtverkerier, men förnämligast af odling utaf spannmål, jordfrukter och andra köksväxter, å den till staden hörande jord, som dels är donerad och dels innehafves under enskild äganderätt. Handeln bedrivnes af 8 personer med 14 handels-betjenter. Fabriksrörelse idkas af 2:ne repslagare, 1 spegel-fabrikör, 2:ne färgare och 3:ne urmakare. Handtverk idkas af 63 personer med 20 gesäller och 32 lärlingar; hvarförutan staden har 1 apotek, 1 källare, 6 traktörsställen och 6 krogar. På stadens ägor finnes ett under de sednare åren anlagdt större tegelbruk och en väderqvarn.

Staden har sin tillförsel af landtmannaprodukter från angränsande socknar, och hämtar sina köpmansvaror till någon del från Norrköping; men mest från Stockholm, med hvilken ort sjö-kommunikationen nu är lätt och beqväm.

Tillgången på arbetare är tillräcklig och priset på ett mansdagsverke 16 skillingar, samt för ett qvinsdagsverke 8 sk. banko, med kost.

Angående prohibitiva författningar, till stadens förmån, gäller hvad om Upsala är i underdånighet anfördt.

Staden har en vaxelundervisningsskola med en lärare. Sjukvården bestrides utaf en af staden lönad läkare. Fattigvården ombesörjes, till underdånig åtlydnad af Eders Kongl. Maj:ts sednaste nådiga författning i ämnet, utaf en direktion, enligt ett af Kongl. Maj:ts Befallningshafvande fastställt reglemente; och äro dess tillgångar bestående i arrenden af fattig-kassan tillhörig jord, räntan å skänkta medel, insamlingar vid begrafningar, bröllop, barndop m. m., jemte saköres-medel samt af bidrag, som å stadens invånare årligen blifvit utdebiterade till ett ungefärligt belopp af 500 Riksdaler banko.

Stads-kassans inkomster bestå af tomtören, afradspenningar af jord, byggnads- och brandkasse-medel, sotare-afgift, gärdsvaktare- och barnmorske-löner, mätarepenningar, saköresmedel, afgift af auktionsverket, arrende- och hyresmedel, platspenningar och hyror för salu-stånd jemte tillfälliga mindre afgifter, utgörande tillsammans, enligt de sist afslutade räkenskaper, 4,176 R:dr, 35 sk., 7 r:st. banko. Hamn- och grund-penningarne af de stadens Å begagnande fartyg och båtar utgjorde sistlidet år 368 R:dr, 19 sk., 2 r:st. banko och användes den deraf samlade kassa till segel-ledens, kanalens och hamnbryggans vidmakthållande.

Under rubriken "diverse onera" äro i tabellen upptagna de utskylder, som bestå af bidrag till brandvaktens, sotares och gärdsvaktares aflöning, gångleds- och in-quarterings-besvär, riksdagsmans-arfvode samt allmänna byggnaders, broars, torps och gators underhåll. Staden ansvarar ock för hållskjuts under en tredjedel af året, samt erlägger, i detta afseende, till den antagne entreprenören 196 Riksdaler, 16 skillingar banko årligen.

Det åligger mig slutligen att i underdånighet anmärka, att, ehuru långsamt denna lilla stad uppreser sig utur det förfall, hvaruti den störtades genom 1799 års svåra eldsvåda, är likväl dess förkofran numera synbar. Flera nya byggnader hafva under de sednare åren blifvit uppförda, de gamla gatorna försedda med ny och god stensättning, gamla förfallna byggnader undanröjda och nya gator öppnade, samt, till beredande af hufvudgatans fortsättning i rak utsträckning öfver ån, en ny jernhvalfbro deröfver anlagd, för hvilket ändamål stadens högt ålderstigne förre borgmästare, H. W. Carlson, skänkt en bidragssumma af 8,000 R:dr banko, med vilkor att 6 procents årlig ränta därför erlægges under hans och tvänne hans äldre släktingers lifstid.

Upsala Lands-Kansli den 30 December 1848.

R. VON KRÆMER.

J. ADOLF CARLSON.

JOH. KJELLIN

Sammandrag

öfver Upsala Läns Markegångs-Taxor för följande år.

	År 1843.			År 1844.			År 1845.			År 1846.			År 1847.			Medium.		
1 Tunna Hvete	9	32	—	10	—	—	14	32	—	13	16	—	13	16	—	12	9	7
1 do Råg	8	32	—	6	16	—	11	32	—	9	24	—	9	—	—	9	1	7
1 do Korn	5	36	—	4	16	—	7	32	—	8	32	—	7	24	—	6	37	7
1 do Malt	6	4	—	4	32	—	8	—	—	9	—	—	7	40	—	7	5	7
1 do Blandsäd, $\frac{1}{2}$ Korn, $\frac{1}{2}$ Hafra	4	26	—	5	32	—	6	16	—	6	32	—	5	40	—	5	19	7
1 do Hafra	5	16	—	5	—	—	5	—	—	4	32	—	4	8	—	4	1	7
1 Mark Torrt Rågbröd	—	2	4	—	2	4	—	3	5	—	2	11	—	2	9	—	2	9
1 do Mjukt do	—	1	9	—	1	9	—	2	3	—	1	11	—	1	10	—	1	10
1 Lisp:d Smör	6	—	—	6	—	—	6	12	—	6	16	—	6	16	—	6	8	9
1 do Salt Fläsk	5	—	—	5	—	—	2	40	—	5	16	—	5	40	—	5	9	7
1 do Torrt Kött	2	8	—	2	—	—	1	24	—	1	40	—	2	8	—	1	44	9
1 do Talg	5	—	—	5	—	—	4	24	—	5	—	—	5	16	—	4	46	4
1 do Humla	7	—	—	6	32	—	5	16	—	5	—	—	7	—	—	6	9	7
1 st. Oxe	40	—	—	56	—	—	24	—	—	40	—	—	52	—	—	38	19	2
1 do Ko	20	—	—	18	—	—	12	—	—	20	—	—	26	—	—	19	9	7
1 do Får	5	8	—	5	—	—	2	—	—	5	8	—	4	—	—	5	3	2
1 do Lamm	1	28	—	1	24	—	1	—	—	1	28	—	2	—	—	1	25	7
1 do Gås	1	8	—	1	8	—	1	—	—	1	—	—	1	8	—	1	4	9
1 do Höna	—	16	—	—	16	—	—	16	—	—	16	—	—	16	—	—	16	—
1 Tjog Ägg	—	20	—	—	30	—	—	18	—	—	18	8	—	20	—	—	21	4
1 Lisp:d Torr Fisk	1	32	—	1	32	—	1	32	—	1	32	—	1	36	—	1	32	9
1 Tunna Laggd Strömning	11	32	—	12	—	—	12	—	—	11	24	—	15	—	—	12	20	9
1 Lisp:d bättre Salt Lax	5	32	—	5	32	—	4	—	—	4	—	—	4	24	—	5	46	4
1 do Vrak-Lax	1	40	—	1	40	—	2	—	—	2	—	—	2	12	—	1	47	2
1 do Nejonögon	1	20	—	1	20	—	1	20	—	1	20	—	1	20	—	1	20	—
1 do Hårdvallshö	—	11	4	—	12	—	—	14	—	—	10	—	—	8	—	—	11	1
1 Kärfve Halm	—	8	—	—	8	—	—	14	—	—	8	—	—	6	—	—	8	9
1 Famn Tallved, 5 aln. hög, 4 aln. bred, 6 qv. lång ved	4	—	—	4	—	—	5	16	—	5	20	—	4	—	—	5	36	—
1 Lass Björkved	2	—	—	2	—	—	1	40	—	1	40	—	2	—	—	1	44	9
1 Stock af Tall	—	46	—	—	44	—	—	32	—	—	36	—	—	40	—	—	39	7
1 st. Bräde	—	12	—	—	12	—	—	10	—	—	12	—	—	12	—	—	11	7
1 do Sparre	—	14	—	—	14	—	—	12	—	—	12	—	—	12	—	—	12	9
1 Lispund Hampa	4	6	—	4	6	—	4	—	—	4	12	—	4	12	—	4	7	2
1 Mark Ljuskarn	—	18	—	—	18	—	—	16	—	—	17	—	—	18	—	—	17	4
1 do Notgarn	—	46	—	—	46	—	—	40	—	—	42	—	—	44	—	—	43	7
1 Lisp:d Bast	—	18	—	—	18	—	—	18	—	—	18	—	—	18	—	—	18	—
1 do Lin	4	—	—	4	—	—	4	8	—	4	28	—	4	32	—	4	13	7
1 st. Hare	—	16	—	—	16	—	—	16	—	—	16	—	—	16	—	—	16	—
1 Lisp:d Näfver	—	24	—	—	24	—	—	20	—	—	20	—	—	24	—	—	22	4
1 Årligt dagsverke	—	28	—	—	28	—	—	20	—	—	24	—	—	26	—	—	25	2
1 Öke- do	1	18	—	1	18	—	1	14	—	1	16	—	1	18	—	1	16	9
1 Dränge- do	—	28	—	—	28	—	—	20	—	—	24	—	—	26	—	—	25	2
1 Hjelpe- do	—	20	—	—	20	—	—	10	—	—	12	—	—	26	—	—	17	7
1 Aln Lärf	—	16	—	—	16	—	—	12	—	—	14	—	—	15	—	—	14	7
1 Lass Gärd	1	—	—	1	—	—	—	40	—	—	42	—	1	—	—	—	45	2
1 K:na Hampfrö	—	12	—	—	12	—	—	12	—	—	12	—	—	12	—	—	12	—
100 st. Bandstakar	—	28	—	—	28	—	—	24	—	—	24	—	—	25	—	—	25	9
1 Tunna Vicker	6	16	—	6	16	—	7	20	—	8	—	—	8	—	—	7	10	4
1 Skepp:d Stångjern	14	—	—	14	8	—	14	—	—	15	—	—	15	12	—	14	23	2
1 Mark Lingarn	—	30	—	—	30	—	—	30	—	—	32	—	—	32	—	—	30	9
En Soldat-Rotes kostnader	75	45	8	64	36	6	94	—	6	86	20	1	79	22	5	80	5	10
En Båtsmans-do do	52	34	—	49	—	10	60	44	10	55	32	5	52	6	10	54	4	7

Upsala Slott i Lands-Kontoret den 30 December 1848.

J. O. KJELLIN.